

Christelijk-sociale waarden dankzij drie inspirators uit Friesland

- ‘De Betoverde Wereld’ van Balthasar Bekker (17e eeuw)

Stigmatisering en sociale uitsluiting is wereldwijd een moeilijk uitroeibaar kwaad, vroeger en nu. Een belangrijke beschavingsstap in Europa kwam tot stand na een 17e eeuwse ‘mediahype’: de publicatie van het boek “De betoverde Wereld” (1691-1693) door de verlichte calvinistische Friese predikant Balthasar Bekker. Bekker was predikant in Metslawier, Franeker en Amsterdam en schreef een onderbouwde aanklacht tegen het kwaad van vooroordelen door geloof in duivelse geesten en heksen. Het in standhouden van bijgeloof en sociale uitsluiting door de gevestigde kerkelijke autoriteiten, katholieke en protestants, werd ook aan de kaak gesteld. Vertalingen in Duits, Engels, Frans en Italiaans veroorzaakten een lopend vuurtje in Europa. Bekker fundeerde zijn werk op kritische rationele Bijbelexegese. Talloze verhalen uit zijn pastorale praktijk, of bekend van elders, ontzenuwde hij als bedrog en bijgeloof met inhumane gevolgen. De betekenis van Bekker voor Europa is in Nederland en Fryslân volstrekt in vergetelheid geraakt. Toch droeg het boek van Bekker bij aan definitieve afschaffing van hekserijprocessen die ten koste gingen van vrouwen en niet-weerbare minderheden. Zes jaar geleden (2009) verscheen een proefschrift over de effecten van Bekkers boek in de Duitse landen (Annemarie Hinten-Nooijen). Metslawier in Dongeradeel bezit als enige plaats in Nederland een standbeeld van Balthasar Bekker met verwijzing naar zijn strijd tegen bijgeloof en hekserij.

Voorstel KH 2018

Anno 2015 zijn mediahypes, complottheorieën, stigmatisering en sociale uitsluiting actueler dan ooit. Onder invloed van pseudo-experts van allerlei slag, en versterkt door de macht van internet en massamedia. De effecten zijn hetzelfde als in de middeleeuwen: oplaaien van ongefundeerde angst ten koste van onschuldige levens; hardnekkige stereotypering en vooroordelen in gemeenschappen; uitsluiting van sociale groepen. ‘De Betoverde Wereld’ verdient een eigentijdse heruitgave tijdens KH 2018. Een manifest uit Friesland-Nederland tegen kwalijke theorieën en vooroordelen, die haaks staan op christelijke normen voor ‘iepen mienskip’.

Mogelijke aansluiting bij bestaande initiatieven:

-De Friese actrice en zangeres Tet Rozendal heeft een show over volksverhalen in de Friese Wouden. Misschien een aanknopingspunt voor een productie over hedendaagse volksverhalen en bijgeloof ?

-Metslawier bezit een bescheiden standbeeld van Balthasar Bekker, zonder publieksexpositie en toelichting van zijn internationale betekenis voor de Europese sociale cultuur. Museum Dokkum bewaart een exemplaar van de 17e eeuwse uitgave van De Betoverde Wereld, maar ook dat maakt de Europese impact van dit werk niet of nauwelijks zichtbaar. Bekker studeerde aan de Universiteit van Franeker en was een kritisch-christelijk bewonderaar van Descartes in zijn tijd. Het thema Descartes en Franeker kreeg eerder van historici al ruime aandacht. De relatie Bekker, Descartes en Franeker daarentegen niet. Misschien dat Metslawier, Museum Dokkum, Franeker, de Fryske Akademy en Tresoar samen iets kunnen ondernemen.

- Stichting 754, producent van Bonifatius de Musical in de ‘middeleeuwse’ Bonifatiuskapel van Dokkum (2012, 2014), overweegt een theaterproductie over Bekker en De Betoverde Wereld.

Daarvoor zijn nog geen stappen ondernomen. Het kan een middel zijn voor popularisering bij breed publiek.

* Ds. A.S. Talma - christelijke bron van sociale zekerheid

In Nederland en West-Europa zijn sinds 100 jaar wettelijke garantie erkend voor sociale zekerheid bij ziekte, arbeidsongeschiktheid en ouderdom. Dit verworven burgerrecht is wereldwijd bij menigeen nog lang niet vanzelfsprekend. Zelfs Obama in de VS voert een moeizaam gevecht voor iets ('ObamaCare') wat in Nederland een eeuw geleden werd ingevoerd: verplichte sociale verzekering tegen ziekte en arbeidsongeschiktheid. Met het recht op een ouderdomspensioen voor bejaarden, betaald door de overheid, werkgevers en werknemers. Deze doorbraak voor sociale rechten tussen 1910 en 1913 was het werk van de christelijk-sociale minister Aritius Sybrandus Talma (1863-1916). Verplichte sociale verzekering was het begin van recht op hedendaagse sociale voorzieningen. Talma's ouderdomsuitkering sinds 1913 brak het ijs voor de na-oorlogse AOW van Drees (1957). Voor het eerst in de historie waren zwakkere sociale groepen niet langer afhankelijk van bedelen en charitas. Armoede als geaccepteerd feit in de standenmaatschappij werd opgevolgd door wettelijke norm van recht op levensonderhoud, ook bij ziekte en ouderdom. In andere Europese industrielanden was dit al eerder begonnen. A.S. Talma was een bevolgen ethisch Hervormde dominee uit een Friese Talma familie in Dokkum en Engwierum. De christelijke vakbeweging (het CNV, 1910) was oa. zijn geesteskind. Anders dan beroemde socialistische tijdgenoten uit Friesland in zijn tijd, Ferdinand Domela Nieuwenhuis en Piter Jelles Troelstra, koos Talma voor een eigen christelijk-sociale weg. Geen revolutie maar legalisering van rechten door wetgeving en sociale instituties waar werkgevers, werknemers en de overheid als gelijkwaardige sociale partners gingen samenwerken. Dit politieke harmonie ideaal (later 'poldermodel') en het bewerkstelligen van gelijkwaardige participatie van arbeiders was bij Talma gevoed door een eigentijdse 'bevrijdingstheologie' *avant la lettre*. Dat bracht hem in aanvaring met sociaal conservatieve liberale en christelijke elites in kerk en politiek. Vrijzinnige collega predikanten in de Hervormde kerk kozen voor anarchisme, communisme of sociaal-democratie. Talma koos als een van de weinigen voor christelijke politiek via de ARP van de gereformeerde Abraham Kuyper. Dat leverde hem in 1901 kamerlidmaatschap en in 1908 een ministerspost op voor de ARP. Door zijn vroeg overlijden (53 jaar), kritiek in eigen partij en trage invoering van zijn politieke erfenis raakte zijn bijdrage aan moderne sociale verhoudingen in vergetelheid, ook in Friesland. Burgum bezit als enige plaats in Nederland een standbeeld van Talma, een herinnering aan zijn roemruchte kiezersoverwinning op Troelstra in 1901 in het kiesdistrict Tietjerkstradeel. De stembusstrijd in Fryslân was het begin van zijn politieke loopbaan.

Voorstel KH 2018

Talma's betekenis voor sociale zekerheid in onze samenleving, zijn christelijk-sociale "derde weg", opnieuw manifesteren in Fryslân door naast de buste van Talma in Burgum, twee beelden van zijn Friese tegenhangers en geestverwanten te plaatsen: Domela Nieuwenhuis en Troelstra. Het creëert in Fryslân een publieke herinnering aan het feit dat arbeidersstrijd van onderen op en christelijk-sociaal geïnspireerde politiek gezamenlijk sociale grondrechten realiseerden die men tegenwoordig vanzelfsprekend vindt - maar dat niet zijn...

Alternatief: een dialoog van Tryater tussen de drie sociale voortrekkers. Met uitstapjes naar actuele opiniestrijd over solidariteit, sociale zorg en menswaardige verhoudingen.

Talma's sociale politiek ondervond steun en respect bij katholieke en gematigd socialistische geestverwanten (Ph. Ariens, Troelstra). Die brugfunctie was illustratief voor zijn christelijk streven naar 'iepen mienskip'.

Aansluiting bij bestaand initiatieven

-Gemeente Tytjerkstradiel, Burgum, als beheerder van het standbeeld Talma. Actie van de lokale PvdA voor een standbeeld in Burgum van Troelstra.

-Friesland kent al lange tijd de A.S. Talma Stichting: een vermogensstichting, verbonden met diverse Talma zorginstellingen (Fryslan, Gelderland, Flevoland, Noordoostpolder). De NHL Hogeschool kent sinds 2005 een Talma Lectoraat voor Ouderen & Welzijn. De VU in Amsterdam kent sinds 2012 een Talma Instituut voor multidisciplinair onderzoek naar knelpunten in de hedendaagse verzorgingsstaat. Geleid door oud-CDA minister Ab Klink.

- Recente historische kennis over Talma en tijdgenoten is aanwezig. Het boek 'De rode dominee A.S. Talma' (Boom Amsterdam; L. de Hoop & A. Bornebroek) verscheen in 2010 als eerste naoorlogse biografie van Talma. In 2009 is door Omrop Fryslan een TV-documentaire van Stichting Beeldlijn over A.S. Talma en hedendaagse ouderenzorg uitgezonden.

- Pater Karmeliet Titus Brandsma : christelijk geïnspireerde tegenkracht

Op 26 juli 1942 werd Titus Brandsma (1881-1942) vermoord in het concentratiekamp Dachau. Het was de uiterste consequentie van zijn principiële strijd tegen fascisme en nationaal-socialisme als nieuw heidendom: een bedreiging van humane christelijke waarden. Brandsma was een gedreven priester en monnik, afkomstig uit een katholieke boerenfamilie bij Bolsward. Hij sluit zich aan bij de orde der Karmelieten en zet zich op allerlei manieren in voor maatschappelijke emancipatie van katholieken. Sterke mystieke geloofsovertuiging verbindt hij met onvermoeibare intellectuele en maatschappelijke inzet. In Fryslân propageerde hij gebruik van het Fries als tweede rijkstaal, ook in katholieke kring. Met zijn steun kwamen vanaf 1926 opnieuw Bonifatiusbedevaarten naar Dokkum jaarlijks op gang, wat leidde tot aanleg van het Processiepark en de Bonifatiuskapel als pelgrimsoord bij de Bonifatiusbron. Het laatste project in zijn loopbaan, voor arrestatie door de bezetter, waren 14 kunstzinnige kruiswegstaties in Dokkum bedacht in samenwerking met de katholieke moderne kunstenaar Jaques Maris. Landelijk was Titus hoogleraar aan de pas opgerichte katholieke universiteit in Nijmegen. In een tijd van "godsverduistering" door de moderne tijdgeest, zocht hij nieuwe manieren om geloof bij gewone mensen te versterken. In de jaren '30 was hij adviseur van de katholieke media kritisch over het Duitse fascisme en de NSB. Dat was ook de aanleiding tot zijn gevangenneming. Titus stond open voor de veranderingen in zijn tijd, en bleef zijn leven lang een toonbeeld van principiële stellingname en geestelijke onafhankelijkheid.

Voorstel KH 2018:

Titus Brandsma is vooral bekend in katholieke kringen, nationaal en internationaal. Zijn erfgoed in Friesland, Bolsward en Dokkum, verdient meer bekendheid bij breder publiek in Fryslân, Nederland en elders. Voor Titus' levensloop en spirituele levenshouding bestaat ook buiten de katholieke kring veel belangstelling.

Mogelijk aansluiting bij bestaande initiatieven :

-In Bolsward, Dokkum en Drachten leeft initiatief om te komen tot landelijke 'Titus en Bonifatius' pelgrimage programma's: voor katholieke en andersgelovige geïnteresseerden. De samenwerking van het Titus Brandsma Museum (Bolsward), het Karmelklooster (Drachten) en de Bonifatiuskapel (Dokkum) biedt qua toeristisch route een kennismaking met de karakteristieke afwisseling van landschappen in Fryslân.

-In Fryslân leven op dit moment initiatieven om te komen tot een TV-film over Titus Brandsma, en een muziektheaterproductie (Stichting 754).

-De KRO/RKK redacteur en publicist Leo Fijen legt zijn recente boek "Kan ik de stilte nog wat harder zetten. Over de monnik in jezelf", een leerzaam verband tussen hedendaagse spirituele vragen en de levenshouding en geloofsopvatting van Titus Brandsma.